

TANITMALAR

Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, 2000, 226 s.

Prof. Dr. Mine Mengi bugüne kadar, divan şiirinin anlaşılması ve tanıtılması için biçime ve içeriğe yönelik bir çok çalışma yaparak Eski Türk Edebiyatı araştırmalarına katkıda bulunmuştur. Mine Mengi'nin *Mesîhî Dîvânı* (Atatürk Kültür Merkezi Yayınları), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî* (Atatürk Kültür Merkezi Yayınları), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (Akçağ Yayınları) adlı kitaplarından sonra *Divan Şiiri Yazıları* adlı yeni kitabı Akçağ Yayınları'ndan çıkmıştır.

Divan Şiiri Yazıları Mine Mengi'nin çeşitli yıllarda yazdığı yazıların bir seçkisidir. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde divan edebiyatının terminolojisinin tanıtımı ve üslupla ilgili yazılara; ikinci bölümde ise Eski Türk Edebiyatı tarihine ve divan şiirinin içeriğine yönelik hazırlanan yazılara yer verilmiştir. Toplam on altı yazının bulunduğu kitapta, yazıların yayım tarihleri ve yayımlandıkları yerler belirtilmiştir. Mine Mengi, kitabının ön sözünde bazı yazıların ilk yayım biçimlerinden farklı olduğunu belirtir. Geçmiş yıllarda, farklı dergilerde yer alan bu yazılar, hem bir arada bulunmaları hem de bazı değişiklikler içermeleri bakımından önemlidir. *Divan Şiiri Yazıları*'nda yer alan örnek beyitlerin tamamının alındıkları eserler dipnotlarda gösterilmiştir. Kitabın sonunda yer alan kişi ve eser adları dizininin okuyuculara kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz.

Birinci bölümde yer alan "Divan Şairinin Dilindeki Edebiyat Terimleri" adlı yazıda üslup incelemelerinde terimlerin önemi vurgulandıktan sonra günümüzde divan edebiyatı araştırmalarında kullanılan yabancı kaynaklı ve Türkçe terimlere çeşitli araştırmacılarca değişik anlamlar yüklendiği gözler önüne serilmiştir. Kullanılan terimlerin çok anlamlılığı üzerinde durulup farklı şairlerden örnekler verilerek "tema, üslup, nükte" gibi terimler üzerinde tartışılmıştır.

"Divan Şiiri ve Bıkr-i Mana" adlı ikinci yazıda divan şiirine yönelik yapılan "tekrara düşme ve değişmez sınırlar içinde sıkışıp aynı mazmunları tekrarlama" gibi eleştirilerden hareketle "bıkr-i mana" kavramı üzerinde durulmuştur. Nefî, Nâbî, Nâilî gibi farklı şairlerin şiirlerinden örnekler verilerek divan şairinin her dönemde yeni arayışlara yöneldiği ve özgün eserler verme çabasında olduğu belirtilmiştir.

"Divan Şiir Dilindeki Mana, Mazmun Nükte Kelimeleri" adlı üçüncü yazıda adı geçen üç terim ayrıntılı olarak incelenmektedir. Farklı şairlerin mana, mazmun ve nükte hakkında düşündükleri beyitlerle anlatılmış, beyitlere yüklenen anlamlardan hareketle terimler açıklanmıştır. Söz konusu üç terimin divan şiirindeki ortak noktaları ve dikkati çeken özellikleri anlatılmış ve konunun İslam estetiğinden kaynaklanan soyutlama ile ilgisi belirlenmiştir.

"Mazmun Üzerine Düşünceler" adlı yazıda, divan şiirinde sınırları tam olarak belirlenememiş olan "mazmun" konusu ele alınmaktadır. Yazıda eski kaynaklarda yer alan mazmun tanımlarına yer verilmiş ve her kaynakta mazmunun biraz daha anlaşılabilir hale geldiği gözler önüne serilmiştir. Günümüz araştırmacıları için de durum farklı değildir.

Her araştırmacı mazmunu kendisine göre açıklamıştır. Mine Mengi bu yazısında "mazmun" kavramını netleştirmek için konuyla ilgili birinci kaynak olan şairlere yönelmiş ve eski şairlerin mazmundan ne anladıklarını belirlemiştir. Bu noktadan hareketle mazmunun ortaya çıkış nedenleri belirlenip edebi sanatlarla olan ilişkisi gözler önüne serilmiştir. Mazmun teriminin ayrıntılı olarak değerlendirildiği bu yazıda farklı araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine yer verildikten sonra eksik veya yanlış noktalar dile getirilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için çeşitli mazmun örnekleri üzerinde tartışılmıştır.

Divan şiiri teorisile ilgili olan "Sehl-i Mmteni", diğer yazının konusunu teşkil etmektedir. Kaynakların "sehl-i mümteni" hakkında biri diğerinden aktarma açıklamalarını yeterli bulmayan Mine Mengi, konu hakkında söylenenlerin ortak noktalarını belirttikten sonra bu dil ustalığını farklı şairlerin şiirlerini temel alarak açıklar. Divan şairinin "güzel"i arayışında bir yöntem olarak gördüğü sehl-i mmteninin "teksif ve icaz" la olan bağlantısı belirlenip Bk, Nefî, Nedm ve şeyh Galib'in şiirlerinden "sehl-i mümteni" rnekleri verilmiştir.

"Metin şerhi, Tahlili ve Tenkidi zerine" adlı yazıda Eski Türk Edebiyatı çalışmalarında metin incelemesinin önemi üzerinde durulmuştur. Eski metinlerin anlaşılması ve açıklanması için metin çalışmalarında kullanılan terminolojinin kısa geçmişi nedeniyle ortaya çıkan kavram karmaşasına son verilmiş, terimlerin anlamları netleştirilmiş ve metin inceleme yöntemleri değerlendirilmiştir. Edebiyat eleştirmenliğinin, ilkel düzeyde de olsa, tezkirelerden başladığı ve bugünkü metin tenkidi çalışmalarına kaynaklık ettiği belirtilmiştir. Konuyla ilgili terimlerin divan edebiyatının kendi döneminde nasıl anlaşıldığı belirlendikten sonra günümüz araştırmacılarının metin incelemesine yönelik yaptığı çalışmalar ve uyguladıkları yöntemler üzerinde durulmuştur.

Yergi, divan şairinin çok sık baş vurduğu yöntemlerden biridir. "Divan şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları" adlı yazıda, hakkında çok düşünülmemiş olan bu konu üzerinde durulmaktadır. Adı geçen yazıda yerginin terminolojik yönünden çok; yergi amaçlı kullanılan anlatım teknikleri üzerinde durulmuştur. Başta Nefî olmak üzere farklı şairlerden verilen örneklerle divan şairinin, anlatımda yergiyi kullanma sebepleri belirlenmiş ve kullanılan yergi biçimleri değerlendirilmiştir. Yerginin nkته, kinaye gibi söz sanatlarıyla bağlantısı değerlendirilip divan şiiri estetiğindeki yeri belirlenmiştir.

"Fuzl'nin şiirlerini Kalıcı Kılan slup özellikleri" adlı yazıda ağlar aşarak edebiyat dünyasındaki yerini alan Fuzl'yi diğer şairlerden farklı veya üstün kılan üslup özellikleri üzerinde duruluyor. Yazıda şairin şiir dilini nasıl yoğurduğu ve anlatımda kullandığı teknikler örneklerle anlatılmıştır. Fuzl'nin kullandığı söz sanatları, kısa ve yoğun anlatım biçimi örnek verilen pek çok beyit açıklamalarıyla zenginleştirilmiştir.

Divan edebiyatı araştırmalarında kullanılan terimlerin önemini her fırsatta belirten Mine Mengi, "Fuzl'nin şiirlerinde Cemiyetli Söz Kullanımı" adlı yazısında divan edebiyatı terminolojisinde yer alan "cemiyet" terimini incelemiştir. Yazıda, eski belagat kitaplarında ve çeşitli kaynaklarda yer alan "cemiyet" tanımları değerlendirilmiştir. Terimin "ilm-i bed" ile ilgisi tespit edilmiş ve Fuzl'nin şiirleri temel alınarak konu açıklanmıştır. Fuzl'nin cemiyetli söz kullanımında tenasüp ve tezat sanatlarının i içeliği verilen örnek beyitlerle dile getirilmiştir. Divan şiirinin beyit estetiğinin bir özelliği olan cemiyetin, edebi sanatlarla işbirliği yaparak, divan şairinin istediği geometrik yapıyı kurması için şaire, kelime seçimi yapma zorunluluğu getirdiği vurgulanmıştır.

Divan şiirinin en yaygın kullanılan nazım biçimlerinden olan kasideler bilindiği gibi ağdalı bir dile sahiptir. Şairler kasidelerin nesip bölümlerinde tercihlerine göre farklı yöntemlerden yararlanırlar. Bu bir tasvir de olabilir, şairin kendisiyle veya rüzgar, felek gibi kurmaca kahramanlarla dertleşmesi de olabilir. "Kaside Nesiplerindeki Hasbıhaller Üzerine" adlı yazıda Mine Mengi, kaside türünden hareketle kaside nesiplerinde yer alan hasbıhaller üzerinde durur. Müstakil bir tür olarak hasbıhallere değinildikten sonra kaside nesiplerinde yer alan hasbıhaller irdelenmiştir. Hasbıhallerin kullanım sebepleri ve şaire sağladığı anlatım imkânları örnek beyitlerle ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde yer alan "Yüzyıllık Bir Batı Kaynağı: Gibb'in Osmanlı Şiir Tarihi" adlı uzun soluklu incelemede edebiyat tarihçiliğimiz üzerinde durulmuş ve edebiyat tarihimize ilgili yapılan çalışmalar içinde sivrilen Gibb'in "Osmanlı Şiir Tarihi" adlı araştırması değerlendirilmiş, anılan kitap üzerine yapılan çalışmalar tanıtılmıştır. Gibb'in Osmanlı şiirine bakışı ayrıntılı olarak anlatılmış, Gibb'in tahlilden senteze giden yöntemi tartışılmıştır. Yazıda ayrıca Gibb'in tezkire geleneğinin etkisinde kalması gibi olumsuz yönleri vurgulanmıştır. Divan şiiri ile Fars şiiri etkileşimi gibi konular hakkında Gibb'in yorumları değerlendirilmiş, onun fikirlerini besleyen kaynaklar saptanmıştır.

15. yüzyılın ünlü şairi Şeyhî'nin "Harnâme" mesnevisi Türk edebiyatında hiciv türünün en başarılı örnekleri arasında yer alır. Ancak eserin kime ve hangi sebeple yazıldığı netleşmemiştir. Araştırmacılar konuyla ilgili farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Mine Mengi de "Harnâme Kime Sunulmuştur?" adlı yazısında konuyu tezkirelerden yararlanarak tartışmış ve şairin divanında yer alan mısraları delil göstererek soruna çözüm getirmiştir.

Divan şiirine yöneltilen eleştirilerin başında, onun toplumdan ve toplumsal yaşamdan kopuk olması gelmektedir. "Çağının İnsanı olarak Nâbî" adlı yazısında Mine Mengi, divan şiirinin kilometre taşlarından biri olan Nâbî'nin şiirlerini bu bakış açısından incelemiştir. Söz konusu yazının başlangıcında 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durum genel olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan sosyal gerçeklerin, Nâbî'nin şiirlerinden yansıyan sosyal hayatla kesişen noktaları tespit edilmiş ve Nâbî'nin edebî kişiliği üzerindeki etkileri belirlenmiştir. "Divan"ından ve "Hayriyye" adlı mesnevisinden alınan örnek beyitlerden Nâbî'nin edebî kişiliğinin sosyal yönü belirlenirken bu vesileyle divan şiirine yönelik eleştirilere cevap verilmiştir.

"Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Eser: Nâbî'nin Hayriyyesi" adlı yazıda Mine Mengi, tarihi bir belge hüviyetindeki "Hayriyye" adlı mesnevinin çeşitli bölümlerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Eserin çeşitli bölümlerinden alıntılar yapılarak Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü kokuşmuşluk, devletin her tabakasından yer alan kişiler örnek verilerek anlatılmıştır. Edebiyat tarihçiliğinin tarih bilimiyle paralelliği gözler önüne serilmiştir.

"Bir Osmanlı Efendisinin Çizdiği Çelebi Tipi" adlı yazıda, Osmanlı toplumunda yer alan ve bireyin sosyal statüsünü belirleyen "çelebilik" konusu değerlendirilmiştir. Çeşitli tezkirelere göre çelebi unvanlı kalem erbabı hakkında söylenen sözlerden hareketle çelebilik sınırları çizilmiştir. Mirzâzade Sâlim, divanında bulunan "Fahriyye" başlıklı mesnevinin bir bölümünü dönemin "çelebi tipi"nin tanıtımına ayırmıştır. Mine Mengi bu yazısında Salim Efendi'nin bu şiirinden hareketle "çelebi tipi"nin özelliklerini saptar. Bu vesileyle Osmanlı toplumunun değer yargıları ve şehirli ile köylü arasındaki kültür farklılığı dile getirilir.

Her toplumun yaşamında belirli toplumsal olaylar gerçekleşir. Bu toplumsal olaylar insanların beğenilerinde ve hayata bakış açılarında değişikliklere yol açar. Edebî beğeniler de toplumun geçirdiği değişikliklerle değişir ve gelişir. Türk tarihine göz attığımızda yüzyıllar boyunca farklı sosyal koşullarda ve farklı toplumsal etkiler sonucu Türk toplumunun beğenilerinin ve özlemlerinin değiştiğini görürüz. "Eski Edebiyatımızda Bazı İnsan Tipleri" adlı yazıda Mine Mengi, "eski Türk toplumlarının değişik dönemlerde içinde buldukları koşulları, özlem ve eğilimlerini göz önünde bulundurarak eski edebiyatımızda varlıkları söz konusu olan bazı insan tipleri üzerinde" durmuştur. İslamiyet öncesi dönemde Orta Asya ikliminin getirdiği güç yaşam "alp tipi" nin gelişmesine neden olmuştur. Yazıda Oğuz Kağan Destanı'ndan hareketle "alp tipi"nin özellikleri üzerinde durulmuş, divan şairlerinin "alp tipi"nden ne anladığı örnek beyitlerle açıklanmıştır. Yazının ikinci kısmında "gazi ve eren tipleri" üzerinde durulmuş "gazi tipi"nin dışa dönüklük ve aktiflik gibi yanlarıyla "alp tipi" ile benzer yanları saptanmıştır. Müslümanlığın etkisiyle gelişen bu tipin oluşumunda etkili olan İslam kültürünün etkileri belirlenmiştir. "Veli ve derviş tipleri" değerlendirilirken İslamiyet'in Türk insanının değer yargılarını değiştirmesinin ve daha önce dışa dönük olan bireyin içe dönüştürülmesi anlatılır. Kaynağını Kalenderiyye ve Melametiyye zümrelerinden alan "abdal tipi" ve Hurufî, Bektaşî gibi tarikatlardan beslenen "ışık tipi" fiziki, sosyal ve dini yönleriyle dile getirilmiştir. "Rind ve zahid tipleri" de birbirlerine taban tabana zıt olan dünya görüşleri doğrultusunda paralel olarak anlatılırken divan şiirinin hangi tipin yanında olduğu belirtilir. "Orta insan tipi" ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ise Nâbî'nin "Hayriyye" adlı mesnevisinden hareketle pasif, içine kapanık, dış dünyadan habersiz yaşayan zararsız Osmanlı aydınının, değişen sosyal şartlar içinde gelişimi anlatılır.

Yazımızın başında da belirttiğimiz üzere divan şiirini tanıtmak ve sevdirmek ancak onu her yönüyle anlamakla mümkündür. Bu önemli amaç için emek veren herkesin hak ettiği takdiri göreceğine inanıyoruz. Sözlerimizi Mine Mengi'nin kitabının ön sözünde hazırlanmış olduğu bu değerli çalışması ile ilgili olarak dile getirdiği, "üzerinde durulup tartışılması, divan şiirine merak ve ilgi uyandırma vesilesi olursa ne mutlu bize..." sözleriyle noktalyoruz.

Halûk Gökâl

Fikret Turan, *Adverbs and Adverbial Constructions in Old Anatolian Turkish*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2000, X+136 s.

Eski Anadolu Türkçesi dönemi ile ilgili, bu döneme ait pek çok eseri dil yönünden incelemek şeklinde epeyce çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle, metin ortaya koymayı ve bu metinler üzerinde fonetik ve morfolojik incelemeler yapmayı hedeflemişlerdir. Bu devreye ait eserler üzerinde yapılan çalışmaların çokluğuna rağmen, Eski Anadolu Türkçesi döneminin dili ile ilgili kesin sonuçlara varılabilmemiş değildir. Bu genel görüntü içinde, son zamanlarda bu dönemle ilgili belli konularda derinliğine incelemeler yapılmaktadır. İşte bunlardan birisi, Fikret Turan'ın "*Adverbs and Adverbial Constructions in Old Anatolian Turkish*" (Eski Anadolu Türkçesinde Zarflar ve Zarfımsılar) adlı çalışmasıdır. Eser, Harrassowitz yayınevinin Lars Johanson'un denetimindeki Turcologica serisinin 45. kitabı olarak yayımlandı.